

УДК 378.14

Жакшылыков Ж.

Эл аралык Ататурк-Алатоо университети

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЫНДАГЫ ОКУТУУ ПРОЦЕССИН САПАТ ТҮШҮНҮГҮ АРКЫЛУУ ТАЛДОО

Бул макалада окутуу процессин сапат түшүнүгү аркылуу талдоо жүргүзүлдү. Сапаттуу башкаруу философиялары жөнүндө кыскача маалымат берилди. Макаланын максаты – өлкөбүздүн билим берүү системасына аты аталган сапат башкаруу системаларын жаңылык катары сунуштоо жана ошондой эле бул принциптерди окутуу процессине колдонуунун жолдорун издөө.

В этом докладе образовательный процесс был проанализирован с помощью понятия качества. Дана информация о философиях управления качеством. Цель данной статьи заключается в предложении этих принципов в систему образования нашей страны и в исследовании использования в учебном процессе.

In this article, the teaching process has been analyzed by using the notion quality. Also, some philosophies of quality management are explained. Purpose of the article is to suggest these principles to the education system of our country and research ways of using in teaching process.

Ааламдашуунун ылдам агымы күн өткөн сайын айкын сезилген учурубүздө билим берүүнүн максаты коомдун талаптарына ылайык, ошол коомдо өз ордун таба алган, өз иш-аракеттерине жоопкерчилик менен мамиле жасаган, өз укуктарын билген жана башкалардын укуктарын урматтаган инсанды тарбиялоо болуп саналат.

Билим берүү тармагы коомдогу маанилүү орундардын бирин ээлеп, ал коомду алдыга сүйрөп же аны артка тартышы мүмкүн. Билим берүүнүн традициялык максаттарынын азыркы милдеттерине туура келбегендиги, мурда маалыматты берүү аркылуу адамдын дүйнөнү таанып билүүсүн өнүктүрүү максатынын жетишсиздиги менен, ал эми азыр болсо, адамды коомдун маданий-тарыхынын өсүп өнүгүшүнүн нарктуулугуна үйрөтүү максатынын аткарылбай келиши менен байланыштырылууда. Билим берүүнүн негизги эки компоненти болгон “*өткөн муундардын социалдык-маданий тажрыйбасына ээ болуусу менен адамдын социумда жашап эмгектенүүсүндөгү өзүнүн жеке тажрыйбасынын топтолушунун бири бирине байланышсыздыгы*” күнүбүздүн орчундуу маселеси катары турат.

Соңку жылдарда билим берүү системабызда улуттук каада-салттарга, глобалдуу баалуулуктарга жана жалпы инсандык сапаттарга кайрылууга багытталган аракеттер жасалууда.

Улуу инсан Исхак Раззаков белгилегендей, коомдун таза болушун камсыздаган таза жана чыгармачыл инсандар окутуу процессинин негизги натыйжалары болууга тийиш. Бирок, тилекке каршы, Кыргызстандагы жаш адистердин көпчүлүгү алган билимдерин турмушта чыгармачылык менен колдонуусу жетишсиз болуп жаткандыгы байкалууда. “*Аталган жагдайлар коомдук турмуштун уюштуруу структуралары менен карама-каршы келген окутуу парадигмаларын алмаштырууну да талап кылат*”.

Андыктан окутуу парадигмаларын өзгөртүү зарылдыгы боюнча педагогикалык ой жүгүртүү, инновациялык тибине өтүү максатында окутуунун жаңы тибин иштеп чыгуу аракеттери боюнча изилдөө жүргүзгөн илимпоздорубуз аз эмес.

“*Окутуу – бул студенттерди билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ кылууга, аларды тарбиялоого жана өстүрүп өнүктүрүүгө багытталган окутуучу менен студенттердин максаттуу өз ара биргелешип аракеттенүү процесси*”. Демек, биз окутуу процессин колго алганда, ушул ар бир сөздүн маани-маңызын талдап түшүнүшүбүз керек. Ошого жараша бул процесстин чеги, максаттары, милдеттери, колдонгон каражаттары жана берген натыйжалары белгиленет. Окутуу процессин башкарууда студенттер менен окутуучунун өз ара биргелешип аракеттенүүсүнүн таасын

айтылганы бизди маселеге башкача көз караш менен кароого үндөйт. Процесс – өз алдынча бир тараптын колунда башкарылган оңой иш-аракет эмес экендиги, ар тараптуу каралышы керек болгон, бардык өңүткөн таасирленген жана туура эмес башкарылганда контролдон чыгып максатсыз натыйжалар бериши толук ыктымал болгон иш-аракеттердин тобу экендиги түшүнүктүү.

“Окутуу процесси – инсанды калыптандыруу, ага билим берүү жана тарбиялоо, окутуучу менен студенттин багытталган, биргелешкен ишмердүүлүгү жана жыйынтыгы катары кабыл алынат”. Негизи, окуу процесси окутуу жана билим берүү процессин камтыйт. Окуу процесси жүрүп жаткан учурда окуу планынын негизинде студентке билим берүү орун алат, ошондой эле, окутуучу менен студент максаттуу жыйынтыкка жетиш үчүн өз ара аракеттенишет. Демек, окутуу процесси жана башка процесстер биригип, окуу процессин түзүп жатышат. Акыйкатта, процесстердин топтому – бул система. Система өз ара таасирлери болгон, бири бирине байланышкан жана бир максатты көздөп иштеген процесстерден турат. Ушул түшүндүрмөлөрдү негиз кылып, окуу процессинин кеңири маани-маңызын, чегин жана көптөгөн майда процесстерден түзүлгөнүн да эске алып, “окуу системасы” деп атоого мүмкүн. Ансыз да күнүбүздө “билим берүү системасы” деп колдонуп келебиз.

Окутуу процессин талдоодо *инсанга багыттап окутуу* түшүнүгүн туура баамдоо жана өздөштүрүү абзел. Инсанга багыттап окутуунун негизинде ар бир студенттин өзүнчө индивид болушу, башкача айтканда, студенттердин ар кырдуу болушу мүмкүн экендиги жана ар биринин өздүк жетишкендиктеринин болушу жатат. Ушул себептен студенттин материалдык жана руханий баалуулуктарга умтулуу аракетин негизги фактор катары баалап, анын ишмердүүлүгүн окутуучунун уюштуруу ишмердүүлүгү менен байланыштырып айкалыштырган түшүнүк инсанга багыттап окутуу деп аныкталат. Бул айтылышты *инсандык даражага чыгарууну көздөгөн окутуу* деп айтуу да мүмкүн.

Билим берүүнүн мазмунунун бардык компоненттеринин студенттер тарабынан толук өздөштүрүлүшүн камсыз кылганда биз окутуу процесси максатына жетти деп айта алабыз. Билим берүүнүн мазмуну болсо, негизинен, төмөнкүдөй компоненттерден турарын белгилей кетүү керек:

- Аалам, дүйнө, жаратылыш, айлана-чөйрө, коом жана ишмердүүлүктү таанып-билип өздөштүрүү ыкмалары жөнүндөгү билимдер.
- Бүгүнкү күнгө чейинки билген ишмердүүлүктү аткаруу жолдорун билгичтик жана көндүмгө айландыруу.
- Чыгармачылык менен өз алдынча изилденип, ойлонуп жана эмгектенүүнүн тажрыйбалары.
- Адам баласынын аалам менен тыгыз мамиледе болуп, тегерегиндеги адамдарга, ал эле эмес өзүн курчап турган бардык жандуу-жансыз нерселерге боорукерлик менен, адилеттүүлүк, адамгерчилик жана гумандуулук менен мамиле кылуунун тажрыйбасы, жалпылап айтканда, дүйнөнүн эң кадырлуу мүчөсү катары инсан болуу деңгээлине татыктуу болуу тажрыйбасы.

Окутуу процессинин жыйынтыктарынын сапаттуулугун текшерүүдө же өлчөп анализдөөдө окутуучу студенттин окуй алуу мүмкүнчүлүгүн так жана түшүнүктүү көрсөткүчтөрдү колдонуп белгилөөсү зарыл. Башкача айтканда, окуучунун тышкы жана ички абалын толук кандуу таануу тажрыйбасы процесстин сапатын жогорулатууга жакшы өбөлгө түзөт. Студенттин жөндөмүнүн, потенциалынын жана деги эле окуй алуу мүмкүнчүлүгүнүн параметрлери катары академик-педагог Бабанскийдин программасы чоң мааниге ээ. Бул параметрлерди төмөндөгүдөй тизмелесе болот:

- студенттин өз алдынча эмгектенүү аракетинин деңгээли жана коомдук иштерде көрсөткөн активдүүлүгү;

- моралдык деңгээли жана адеп-ахлактуу болушу;
- окууга болгон ынталуулугу;
- маселенин өзөгүн түшүнүү, жоопту пландаштыруу, тиешелүү темпте окуп жана жаза билүү ж.б.у.с. тажрыйбаларынын калыптануусу;
- окуу процессиндеги сабырдуулугу, тырышчаактыгы, үзгүлтүксүз жана тынымсыз аракеттенүүсү;
- ден соолук жана ишке жөндөмдүүлүк жактан өсүшү;
- щй-бүлөнүн моралдык-материалдык колдоосу жана тарбиясы.

Ушул аталып өткөн параметрлерди белгилөөнүн бирдиктүү механизми иштелип чыкса, булардын сапатын өлчөөнүн так жоболору аныкталса жана өлчөө-контролдоо иш-аракети тынымсыз жүргүзүлсө, окутуу процессинин сапаттуу болушу камсыз болот.

Окутуу процессинин сапаттуу башкарылышы жогоруда айтылган параметрлерге көз каранды деп айтылды. Бирок мындан мурун биз *сапат, сапат башкаруу системасы* же болбосо *сапаттуу башкаруу* деген сөздөрдү (түшүнүктү) талдап алуубуз абзел.

Адамзаты жаратылышынан эле сапатка жат эмес экендиги белгилүү. Аны курчап турган ааламдын жаратылышындагы тактык жана тыкандык, жер бетиндеги табият китебинин кынтыксыз иштеп жатышы, көзгө көрүнгөн бардык нерселердин түзүлүшүнүн акыл жеткис системалуу болушу жана коомдук жашоодо дагы “хаостук тартип” дедиргидей бекем мыйзамдардын өкүм сүрүшү, адам баласынын сапат жана системалуулук менен өмүрүн улоо керек экендигин айгинелейт. Окутуу процесси гана эмес, жашоонун бардык бөлүктөрүндө сапатты нарк тутуу керек. Ошондо гана ар дайым өнүгүү мыйзам ченемдүүлүгү менен курчалган адамзаты жашоосунун максатына оптималдуу түрдө жетет жана өзүнүн инсандык туу чокуларын багынтат. Демек, ар бир иште, кыймылда, эмгекте, жыйынтыкта, деги эле жашоосунун бардык бөлүкчөлөрүндө сапатты көздөө жана сапатка умтулуу, педагогиканын негизги максаты болгон инсан тарбиялоонун негизги шарттарынын бири десек болот.

Мындан кийин, сапаттын аныктамасы жөнүндө ар тараптуу талдоо жүргүзөлү. Биринчи болуп эларалык стандарттарды иштеп чыккан уюмдун (ISO) түшүндүрмөсүндө мындай делет: *“Сапат бул - бир кызматтын же товардын табигый өзгөчөлүктөрүнүн талапка туура келишинин деңгээли”*. Окутуу процесси кызмат болуп саналгандыктан, анын табигый өзгөчөлүктөрү, башкача айтканда, сапаттык параметрлеринин талаптары катышуучуларды жана пайдалануучуларды ыраазы кыла турган даражада аткарылышы керек. Бирок сапаттын аныктамасынын бир гана түрдө болуусуна бардык ишкерлер жана илим дүйнөсү каршы болуп келүүдө. Анткени аныктаманын өзүнөн көрүнгөндөй, сөз деңгээл жөнүндө болуп жаткандыктан, деңгээлди ар бир адам ар башка көз карашта карашы мүмкүн. Ошондой болсо дагы, сурамжылоолордун жана тажрыйбалардын негизинде төмөндөгү сапаттын аныктамалары дүйнөлүк аренада байма-бай жайылып келет:

- талаптарга төп келгендик,
- тактык жана тыкандык,
- ыңгайлуулук,
- ысыраптын тынымсыз азайтылуусу, үнөмдүүлүк,
- убагында жеткирүү же тейлөө,
- жоболорго жана процедураларга туура келгендик,
- жагымдуу жана жарамдуу кызмат же товар сунуу,
- бир нерсени биринчи жолкусунда туура кылуу, ката кылбоо,
- кардарды ыраазы кылуу жана кубандыруу,
- кардарды негиз алып кызмат сунуу жана аны канааттандыруу ж.б.у.с.

Демек, сапатты аныктоодо ар түрдүү перспективадан кароо маанилүү маселе экендигин билүү зарыл. Сын көз караш менен карагандарга кызмат алуучуларды мисал кылсак болот. 1931-жылы америкалык статистик Волтер Шеварт биринчи жолу сапатка “товардын же кызматтын жакшы болуусу” деп аныктама берген. Бул аныктамада субъективдүүлүк жана абстракттык түшүнүк бар. Кээде сапатты так өлчөнө турган критерийлер аркылуу аныктаганга аракет кылышкан. Мисалы, сабакты (окутуу процесси) түшүнгөндөрдүн жалпы студенттердин санына катышы, же болбосо студенттердин сынактын акырында алган бааларынын орточо эсеби. Бирок бул жерде көрүлүп тургандай, сапатты жүз пайыздык объективдүүлүк менен баалоо мүмкүн эмес экендигине жана бирдиктүү аныктама берүүнүн туура эмес экендигине биз дагы кошулабыз.

Сапат дегенде, Филип Кросбинин *“Сапат ар кимге тиешелүү”* деген китебиндеги сөзүнүн маанисин мындайча белгилөө мүмкүн: *“Сапат - ак ниет пайда алып келгич. Пайда алып келбей турган иш-аракетти кылбай коюу дагы сапатты көтөрүп, пайда алып келет”*. Сапат жөнүндө философиялык ойлорду, пикирлерди жана принциптерди негиздеген аттуу инсандар катары ушул Филип Кросбини, Эдвард Демингди, Жозеф Журанды саноого болот.

Билим берүү системасы үчүн *сапатты өнүктүрүү* кызыктуу жана проблемалуу багыттардын бири болуп саналат. Күнүбүздө, мектептен баштап жогорку окуу жайларына чейин кедергисин тийгизген сапатсыздык позитивдүү таасирге айланып, билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун ар кыл жолдору изилденип, илим чөйрөсүндө жагымдуу жарышка айланууда. Кээ бир жакшы жагдайларды эсепке албаганда, негизинен, бардык педагогдор, билим берүү очоктору, саясий топтор жана коомдук лидерлер, ал эмес коом өзү билим берүүдөгү сапат проблемасын системалык түрдө чечиш керектигин убагында түшүнүп, колго ала алган жок.

Билим берүү системасында сапатты өнүктүрүү мисалында Аляска Кошмо Штатынын Эджекумб орто мектебинин популярдуу тажрыйбасын айтса болот. Мектептин проактивдүү мугалими Девид Ленгфорд сапат жөнүндөгү концепцияларды жаңылык катары алып келип, окуучулары менен кошо абдан алгылыктуу ийгиликтерге жетишкен. Мисалы, сапатты жогорулатуу принциптерин мектептин жетекчилигине кабыл алдырып, окуучулардын сабакка кеч келүү санын жумасына 35тен 5ке түшүрүүгө жетишишкен. Бири бирине байланышы жок көрүнгөнү менен, маселенин өзөгү жетекчиликтин окуучуларды кеч келгендиги үчүн жазалоосунан улам келип чыккандыгы, сапатты өнүктүрүү процессинин негизинде далилденген. Коомчулукка угулган дагы бир өрнөк, Кошмо Штаттардагы Орегон мамлекеттик университетинин сапатты тынымсыз өркүндөтүү проекти болгон. Университетте атайын *сапатты башкаруу командасы* түзүлүп, бул команда изилдөө жана анализдөө учурунда окуу процессиндеги абдан көп керексиз иш-аракеттерди, бирин бири кайталаган программаларды жана процеске пайдасы тийбеген бөлүкчөлөрдү аныктап чыгып, натыйжада, сапаттын деңгээли кескин көтөрүлгөн. Биздин темабызга байланыштыра кетсек, окутуу процессин терең изилдесе, сапаттык көрсөткүчтөргө негативдүү таасирин тийгизген көптөгөн себептерди жана абалдарды аныктоого, аларды жоюуга жана алдын алууга мүмкүн.

Эдвард Деминг, Жозеф Журан жана Филип Кросбини *сапат революциясын* ишке ашыргандар катары санашып, сапаттуу башкаруу теориясы менен практикасына албан салым кошкондор деп билишет. Алардын сапатты өлчөө, башкаруу жана өнүктүрүү багытындагы көз караштары бүткүл дүйнөгө таасирин тийгизди. Көптөгөн корпорациялардын дүйнөлүк аренага чыгышына себепкер болушту. Кээде, Журандын *“Сапатты контролдоо кол китепчеси”* аттуу эмгеги “сапаттын библиясы” катары саналган учурлар болду. Булар менен кошо Арманд Файгенбаум жана Кайру Ишикаванын салымдары дагы чоң мааниге ээ.

Сапаттуу башкаруу дегенде биринчилерден болуп Демингдин 14 баскычына таянган

бардык башкаруу түрлөрү кирет. Негизинен, популярдуу болгон *сапаттуу башкаруунун 8 принцибин* изилдеп көрсөк, Демингдин философиясы менен төп келишкенин байкайбыз. Жапон сапат философиясына таандык 3М (муда, мури, мура) дагы бардык сапаттуу башкаруу системаларынын өзөгүн түзөт десек болот. Тойота өндүрүштүк системасы (Toyota Production Systems) дагы жапон философиясыныкы болгон менен, жалпы чыгыш менталитетин чагылдырган *ысырап кылбоо* принцибине барып таянат. Бардык кыймыл-аракетте жана бардык багытта үнөмдүүлүк-ысырап кылбоо деп түшүндүрө ала турган “*лин*” (lean) системасы дагы жапон булагынан келгени менен, биздин менталитетибизге төп келгенин айтуу мүмкүн.

Адабияттар:

1. David Hoyle, ISO 9000 Quality Systems Certification, 6th Edition, 2009.
2. James R.Evans, William M.Lindsay, Management of Quality and Control, 4th Edition.
3. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери.
4. Мамбетакунов Э., Педагогик». -Б., 2011, 3-б.